

TSHITATAMENNDE TSHA MUTSHANTSELA WA UNISA, VHO-THABO MBEKI, VHUṬAMBONI HA U PEMBELELA ṆWAHA WA VHU 145 WA UNISA: KHAMPHASINI YA UNISA PRETORIA/TSHWANE, 4 FULWANA 2018.

Mutshimbidzamushumo, Dr Somadoda Fikeni,
Muhulisei, Minisiṭa Vho-Naledi Pandor,
Mudzulatshidulo wa Khoro ya UNISA, Vho-Sakhi Simelane,
Ṭhoho na Mufarisatshantseṭa Phurofesa Vho-Mandla Makhanya,
Vhomme Phuresidente wa SRC ya Lushaka,
Phuresidente wa Dzulo,
Khoro ya UNISA, vhulanguli, tshiṭafu, vhashumi na matshudeni
Vhapembelinanne:

Ndi a takala u ṭanganelana na vhashumisani vhashu vhe vha amba phanḁa hanga uri ndi ṭahise mulaedza wanga mupfufhi wa u fhululedza UNISA musi ri tshi khou pembelela Ṇwaha wayo wa vhu 145.

MuṆwe na muṆwe a re na dzangalelo kha mveledziso ya sisiṭeme ya pfunzo ya Ṇṭha shangoni ṭashu u bva tsha kotara ya u fhedza ya Ṇwahaḁana wa vhu 19 a nga vha o wanaho ngeletshedzo yavhuḁi ya uri a gude nganea ya Yunivesithi heyi.

Vhunga zwo no ambiwa, miṆwahani ya mahumi minzhi yo fhiraho Yunivesithi iyi kha miṆwaha yayo ya u ranga musi i tshi ḁivhiwa sa Yunivesithi ya Cape of Good Hope yo vha tshone tshiimiswa tshi tshoṭhe shangoni ṭashu tshe tsha Ṇwalisa milingo i livhisaho kha u wana digirii ya yunivesithi.

Yo dovha hafhu, nga murahu, u shuma sa zwine zwa vhidziwa yunivesithi ya vhufederaṭa. Yunivesithi iyi ya vhufederaṭa yo vha i sa gudisi matshudeni. Ngudo dzo vha dzi tshi Ṇewa nga magudedzi o ḁiṆwalisaho na Yunivesithi ya Cape of Good Hope, ye ya ḁo vhidzwa upfi Yunivesithi ya Afrika Tshipembe (UNISA) nga 1918.

Mushumo wa Yunivesithi iyi wo ḁo vha thikho kha tshanduko ya sisiṭeme ya pfunzo ya Ṇṭha shangoni ṭashu, u bva tsha 1873, lwe ya ita na u pfufha ṭhanziela dza maṭiriki dze dza konisa matshudeni uri vha kone u ṭanganedziwa yunivesithi.

Zwenezwo-ha, u guda nganea ya UNISA zwi ḁo, kha zwiṆwe zwazwo, vula fasiṭere kha u pfesesa mathomo a u swikelela pfunzo ya Ṇṭha nga vhunzhi ha vhongwaniwapo vha Vharema shangoni ṭashu, na kuhumbulele kwa Yunivesithi nga ha fhungo iḁi.

Sa tsumbo, kha bugu yawe, *Spes in arduis: a history of the University of South Africa*, Maurice Boucher uri nga 1880, Vho-Simon Peter Sihlali, Mufunzi wa tshivhidzo tsha zwa vhurereli,

REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Tel +27 11 486 1560 Fax +27 11 486 0723

INFO@MBEKI.ORG

WWW.MBEKI.ORG

vho vha Murema wa u thoma u wana maṭiriki kha ḷino.

Vho ḍo tevhelwa nga Vho-John Tengo Jabavu vhe vha phasa maṭiriki ngei Lovedale nga 1883 vhe nga murahu vha thoma na u dzudzanya gurandḍa, *Imvo zabaNtsundu*. Boucher uri vhasidzana vha Vharema vho thoma u wana maṭiriki musi ri tshi vho sendela magumoni a ṅwahadana wa vhu 19.

Iṅwe ya thaidzo khulwane nga tshifhinga tshenetsho ho vha uri magudedzi, e a vha a tshi ḍisa matshudeni uri vha lingiwe na u pfufhiwa dzidigirii nga Yunivesithi ya Cape of Good Hope, o vha a tshi ṭanganedza mbalo ṭhukhu ya Vharema. Hezwi ndi zwa ita uri Vharema vha ngaho sa Vho-Charlotte Maxeke, Vho-John Dube, Vho-Pixley Seme, na vhaiṅwe, vha ṭode pfunzo ya yunivesithi mashangoḍavha, nga maandḍa USA na UK.

Vhunga ri tshi zwi ḍivha roṭhe, Gudedzi ḷa Vharema ḷa Africa Tshipembe (South African Native College), ḷe nga murahu ḷa vha Gudedzi ḷa Yunivesithi ya Fort Hare, ḷo thomiwa nga 1916.

Musi ro sedza tshipiḍa tshe UNISA, ye kale ya vha i tshi pfi Yunivesithi ya Cape of Good Hope, ya bvela phandḍa u tshi tamba u ṭuṭuwedza mveledziso ya pfunzo ya ṅṭha, ri lavhela uri yo vha yo tea u vha yo ṭanganedza u thomiwa ha Gudedzi ḷa Vharema.

Musi i tshi thoma u shuma nga 1918, u tendelwa u shuma zwi mulayoni sa tshiimiswa tsha federaḷa, UNISA yo vha yo vhumbiwa nga magudedzi a rathi. Fort Hare, kana Gudedzi ḷa Vharema, yo vha i si ḷiṅwe ḷadzo.

Boucher u ṭalutshedza uri tshiitisi tsha izwo ho vha uri arali Fort Hare ya vha ḷinwe ḷa magudedzi o vhumhaho UNISA, “zwi tou vhofha uri thaidzo ya muvhala wa muthu yo vha i tshi ḍo vha hone zwi tshi ḍa kha thendelo ya vhaimeleli vhayo kha Vhutendelwamilayo na Khoro”.

Magumoni, ‘thaidzo’ ya Gudedzi ḷa Vharema yo ‘tandululwa’ nga uri i ḍiṅwalise na Yunivesithi ya Rhodes, na muvhigo u no dzinginya hezwi zwa uri “a hu na mvutshelano nga ṅwambo wa muvhala/lukanda” ye ya vha i hone Rhodes.

Kha tshiṅwalwa tshawe tshi re na ṭhoho ya *Critique of the Curriculum at the University College of Fort Hare in its Pioneer Years*, David Burchell uri:

Muthomi wa tshikimu tsha gudedzi ḷa yunivesithi ya Vharema, E.B. Sargent, mueletshedzi wa zwa pfunzo wa Lord Milner, o vha na muhumbulo wa Gudedzi ḷa Vharema ḷa Afrika Tshipembe...(sa) tshiimiswa tshine tsha ḍo ṅekedza pfunzo yo hwahwamalaho yo livhaho kha u ita mushumo fhedzi ine ya ḍo katela vhupfumbudzi ha ṅdowetshumo sa tshipiḍa tshayo tsha khombekhombe. Ndivho yawe nga u angaredza yo vha ya u sika tshigwada tshiṭuku tsha Vharema vha maimo a ṅṭhanyana vhane vha ḍo shuma sa vhafarakani vhaṭuku vha nyito dza vhukoḷoni

hafhu vhane vha do dadza maimo a fhasi kha tshitshavha tsho khethekanywaho nga maimo na muvhala.

Zwavhuvhu, UNISA yo vha i tshi do vha yo zwi dzhia sa mushumodendele wayo wa u fhenya ndivho iyi arali yo vha yo dzhia Gudedzi la Vharema sa tshinwe tsha zwiimiswazwivhumbi zwayo.

Fhungo la uri bono line la tutuwedza UNISA namusi li ri – *U livha kha Yunivesithi ya Afrika: u vhumba vhumatshelo nga kha tshumelo ya vathu (Towards the African University: shaping futures in the service of humanity)* – zwi sumbedza tshikhala tshe Yunivesithi ya Cape of Good Hope ya 1873 ya u thoma, na mutevheli wayo Yuniversity ya Federa la ya 1918, dza tshimbila tshone.

Rothe vhane ra vhumba tshitshavha tsha UNISA namusi ri kovhekana mbofho nthihi ya u khwahisedza uri Yunivesithi i tshila zwa vhukuma nga bono line nda khaqi bva u li bula.

U bva murahu ngei nga Fulwana 1972, Dzangano la Dziyunivesithi dza Africa lo fara wekishopo ngei Accra, Ghana u amba nga thoho i no ri – 'U vhumba Yunivesithi ya Afrika: Mafhungo ane a khou bvelela kha minwaha ya vho 1970'.

Musi vha tshi khou vhiga nga ha mvelelo dza wekishopo iyi, Phurofesor vho ri siaho Vho-Tijani M. Yesufu vha bvaho Nigeria vho nwala zwi tevhelaho buguni yavho ye ya anadziwa nga 1973:

Yunivesithi ya Afrika nga minwaha ya vho 1970 a yo ngo tea u ambara fhedzi ngadzwa/phuraphura yo fhambanaho, fhedzi i tea hafhu u tutuwedzea nga ndila yo fhambanaho. I tea u itiwa nga zwivhumbi zwo fhambanaho nahone zwo khetheaho kha zwa sialala zwa dziyunivesithi dza Vhukovhela, hafhu dzi tea u shanduka kuhumbulele na kushumele kwa mishumo yayo. Yunivesithi ya Afrika zwa vhukuma i tea u vha ine ya wana thuthuwedzo yayo kha vhupo hayo, hu si muri wo tou simulwaho, fhedzi u tshi khou aluwa kha mbeu yo tavhiwaho na u londotiwa mavuni a Afrika.

Ndi nga kha kupfesesele kwa vhumatshelokhumbulelwa uri rothe ri do shuma uri ri tshile nga bono la u vhumba nga huswa UNISA nga nyito u vha Yunivesithi ya Afrika, uri ndi khou pfa ndo hulisea u resha vhothe, tshifafu, matshudeni, vhulanguli na vhashumi vha UNISA vhane vha do vha vhafhati vha mvelelo iyi.

Mvelelo ya vhugala i bebiwaho kha vhudidini ha u sa ditola zwau kha hezwi zwothe zwi shuma sa khwahisedzo ya mulaedza une ra khou tahisa namusi, wa u fhululedza UNISA kha nwaha wayo wa vhu 145!

Ndia a livhuwa.